

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.11.6>

Volume 6/2 Spring

2022 p. 98-109

ANNE CONWAY'İN KARTEZYEN TÖZ DÜALİZMİNE YÖNELİK REDDİYESİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ¹

THE ORIGINALITY OF ANNE CONWAY'S REFUTATION TOWARDS CARTESIAN SUBSTANCE DUALISM

S. Atakan ALTINÖRS*

ÖZ

Filozoflar arasında cereyan etmiş töz hakkındaki tartışmalar bakımından, günümüze Yeniçağ'dan hayli zengin bir literatür miras kalmıştır. Söz konusu literatürde, Hobbes, Descartes, Leibniz, Locke, Spinoza gibi dönemin meşhur filozoflarının eserleri öne çıkmaktadır. Kaleme almış olduğu tek eseriyle Anne Conway'in adı ise meşhur olmamıştır. Oysa Conway bu onto-teolojik eserinde, Kartezyen düalist metafiziğe yönelik güçlü bir reddiye ortaya koymuştur. Biri maddî, diğeryise gayrimaddî-spiritüel olmak üzere, birbirinden apayrı iki tür tözün mevcut olduğuna dair Kartezyen fikri eleştirmiştir. Conway'in düalizm bağlamında eleştiri oklarını açıkça yönlendirdiği Descartes dışında, hedef tahtasına yerleştirdiği ikinci bir filozof da vardır: Conway'in yakın dostu Henry More. "Ateizme karşı panzehir" başlığıyla kaleme aldığı risâlesini Conway'e ithaf etmiş olan More, âtil madde ve aktif gayrimaddî ruh [*spirit*] olmak üzere iki tür töz bulunduğuna inanır. Conway düalizm eleştirisine, yurttaşı Hobbes'un saf maddî töz inancını dayanak almamıştır. Conway'e göre tek tür töz vardır ve o ne saf spiritüeldir ne de saf maddî. Ne materyalist ne de spiritüalist bir pozisyonda duran Conway açısından "maddî" ve "spiritüel" denen şeyler, aslında sadece ikisinden birinden ibaret olmayan tek bir tür tözün farklı

¹Bu makale, 10-12 Haziran 2022 tarihlerinde Antalya'da düzenlenmiş olan 11. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu'nda sunduğum bildirim genişletilmiş halidir.

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, E-mail: aaltinors@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6072-288X, İstanbul, Türkiye.

“hâller”idir. Makelemizde Conway’in fikirleri ile Leibniz’in ontolojisi arasındaki benzerliğe ve farklılığa da değineceğiz. Böylece, makalemizin sonuç bölümünde, yaşadığı çağın önde gelen filozoflarının töz anlayışları karşısında Conway’in özgün pozisyonunu belirginleştirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Yeniçağ felsefesi, ontoloji, zihin felsefesi, töz problemi, zihin-beden problemi.*

ABSTRACT

In terms of the debates about substance that took place among philosophers, a very rich literature has been inherited today from the Early Modern Age. In the mentioned literature, the works of famous philosophers of the period such as Hobbes, Descartes, Leibniz, Locke, Spinoza come to the fore. Anne Conway’s name did not gain fame with the only work she wrote. However, in this onto-theological work, Conway put forward a strong refutation towards Cartesian dualist metaphysics. She criticized the Cartesian conception that there are two distinct types of substance, one material and the other immaterial-spiritual. Apart from Descartes, to whom Conway clearly directs the arrows of criticism in the context of dualism, there is a second philosopher placed on the target: Conway’s close friend Henry More. Dedicating his treatise “Antidote against to atheism” to Conway, he believes that there are two types of substances: Inert matter and active immaterial spirit. Conway did not base her critique of dualism on his compatriot Hobbes’ belief in pure material substance. According to Conway, there is only one type of substance, and it is neither purely spiritual nor purely material. For Conway, who is neither materialist nor spiritualist, things called “material” and “spiritual” are different “modes” of a single type of substance, which is not actually just one of the two. In our article, we will also touch on the similarities and differences between Conway’s ideas and Leibniz’s ontology. Thus, in the conclusion part of our article, we will try to clarify Conway’s original position against the substance understandings of the leading philosophers of her age.

Keywords: *Early modern philosophy, ontology, philosophy of mind, substance problem, mind-body problem.*

1. Giriş

Başlıkta da belirttiğimiz gibi bu metnimizde, Anne Conway’in Kartezyen töz düalizmine yönelik reddiyelerini ve kendi töz anlayışını değerlendirmeyi amaçlıyoruz. Bu

TOBİDER

amaca yönelik incelemelerimizi, dört alt başlık hâlinde takdim edeceğiz. Girişimizi takip eden ilk alt başlıkta, dilimizdeki mevcut felsefe literatüründe (eserinin çevirisi hariç) ismi geçmeyen Conway'in biyografisinin ve bibliyografisinin ana hatlarına değineceğiz. Bu teşebbüsümüzde özellikle, Conway hakkındaki şu iki monografiyi referans alacağız: Sarah Hutton'ın *Anne Conway: A Woman Philosopher* (2004) başlıklı kitabı ve Jonathan Head'in *The Philosophy of Anne Conway: God, Creation and the Nature of Time* (2020) başlıklı kitabı. Sonraki alt başlıkta Kartezyen töz düalizmini ana hatlarıyla gözden geçireceğiz ve Conway'in ona yönelik reddiyesini işleyeceğiz. “Sonuç” bölümümüzde ise, Conway'in, yaşadığı çağın önde gelen filozoflarının töz anlayışları karşısındaki özgün pozisyonunu belirginleştirmeye çalışacağız. Özellikle de Leibniz'in Monadoloji'sini hangi surette önelediğini ele alacağız. İlk olarak, Conway'in biyografisi ve bibliyografisiyle başlayalım.

2. Conway'in biyografisi ve bibliyografisi

Londralı asilzâde bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen Anne (kızlık soyadı: Finch) Conway (1631-1679) çağının cinsiyet ayrımcısı zihniyetinin bir uzantısı olarak üniversitede öğrenim görme şansı bulamamıştır (Head, 2020: 2). Buna mukabil, özel öğretmenlerin ona evde matematik, lisan (Latince, Yunanca, muhtemelen Fransızca ve İbranice) ve felsefe dersleri verdiği, dolayısıyla yaşadığı dönem için iyi bir eğitim aldığı nakledilmektedir (Derksen, 1998). Conway'in eserinin baskısındaki yayıncının takdim yazısı da onun donanımına şahitlik eder: “... hemcinslerinin çok ötesinde bir bilgi birikimine sahip, Yunanca ve Latince edebiyata ziyadesiyle hâkim ve özellikle de her türlü felsefeyi hatmetmiş bir kadının birkaç yıl önce kaleme aldığı...” (Conway, 2020: 1). Conway'in felsefi ve teolojik fikirlerinde, esasen iki olayın belirleyici olduğu söylenebilir. İlki, genç kızlığında, Cambridge'deki Christ's College'a devam eden üvey kardeşi John Finch'in hocası Henry More ile tanışmasıdır. Kartezyen düşüncüyü benimsemiş olan More da bir düalistti; yani ilham aldığı Descartes gibi o da hem cismanî tözün hem de gayricismanî tözün mevcudiyetine inanıyordu. Stanford Encyclopedia of Philosophy'ye yazmış olduğu “Henry More” maddesinde John Henry (2008), More'un kâinatta âtil madde ve aktif gayrimaddî ruh [spirit] olmak üzere iki tür töz bulunduğuna inandığını kaydederek onun “doğanın ruhu” [spirit of nature] mefhumuyla, Tanrı ile, mekanik bir işleyişe sahip olan gayrimaddî doğa arasındaki ilişki meselesine çözüm getirmeye çalıştığını saptar. More ile hayatının sonuna dek sürecek bir dostluk kuran Conway, görüşmeleri ve mektuplaşmaları (ve de eşinin

muhteşem kütüphanesi) sayesinde felsefe alanındaki bilgi birikimini daha da derinleştirir. More dostluklarının bir nişanesi olarak *An Antidote against to Atheism* başlıklı risâlesini “Pek muhterem Vikontes Conway’e...” sözleriyle (More, 2022) ona ithaf edecektir. Conway bu döneminde More’un etkisiyle Kartezyen felsefeye müstesna bir ilgi ve bağlılık duyar. Ne var ki Conway, birazdan belirteceğimiz sonraki fikrî döneminde, Kartezyen felsefe kadar (dostluklarına hürmeten adını zikretmeden) More’un risâlesindeki düalizmi de eleştirecektir.

İkincisi olaya gelirsek, bu, bir hekim, simyacı ve Hristiyan Kabalacı olan Francis Mercury van Helmont ile ve hem de onun, kitabını yazmasına yardım ettiği bir arkadaşıyla tanışmasıdır. Şöyle ki, dönemin en iyi özel kütüphanelerinden birine sahip Vikont Conway ile evlenerek Vikontes Conway unvanını almasının ardından yeni yuvasında, çocukluğundan beri mustarip olduğu periyodik hastalık nöbetleri sebebiyle, van Helmont’a muayene olur. Müteakiben, hususî doktoru olarak istihdam edilecek van Helmont Vikontes’in hayatının son on yılı boyunca Conway çiftinin mülkünde yaşayacaktır (Hutton, 2003). Böylece doktoru ile Vikontes arasında teoloji ve felsefe konuları ekseninde sürecek derin bir entelektüel arkadaşlık kurulacaktır. Head’in naklettiğine (2020) göre, Van Helmont, Vikontes’i, o sıralarda Kabbala Denudata adlı kitabın yazımı üzerinde birlikte çalıştığı Christian Freiherr Knorr von Rosenroth ile tanıştır. Hem hekimiyle, hem de von Rosenroth ile yıllara yayılan sohbetlerinin etkisiyle Conway hayatının sonuna kadar Hristiyan bâtinî ve Kabalistik düşüncesiyle ilgilenecektir. Conway’in el yazmalarında, Kabbala Denudata başlıklı kitaba da birçok atıf vardır. Kartezyen düalizme yönelik reddiyesine temel teşkil edecek fikrî dönüşümü de muhtemelen o yıllarda gerçekleştirmiştir.

Conway’in ilk ve tek felsefî eserinin yayımlanmasının safahati şöyle özetlenebilir: Conway onto-teolojik fikirlerini, ana dilinde, el yazısıyla bir deftere kaydetmiştir. Yayıncısı (muhtemelen More), bunu, okura hitabında şöyle ifade edecektir: “... Descartes’ın ilkelerini öğrenir öğrenmez, bu ilkelerdeki hataları görmüş ve bilahare gerçek Kadim Felsefe yazılarına dair okumalarından o kadar çok şey keşfetmiştir ki ... kendi kullanımı için minik minik ve silik bir el yazısıyla kaleme almıştır” (Conway, 2020: 1). Bu İngilizce el yazması nüsha (okunaksız bazı kısımları yayımlanacak kitapta yer almayacaktır), müellifinin ölümünden sonra, hekimi ve arkadaşı van Helmont tarafından, dönemin bilim ve felsefe dili olan Latinceye kamuoyuna takdim edilmek üzere tercüme edilerek 1690 yılında Amsterdam’da *Opuscula Philosophica* başlıklı (ve yazarların adlarının belirtilmediği) bir

derleme kitabın içinde yayımlanmıştır. Orada, Conway'in yazdıkları şu başlığı taşır: *Principia philosophiae antiquissimae et recentissimae de Deo, Christo et Creatura id est de materia et spiritu in genere*. Daha sonra, el yazması defter kayıp olduğundan, bu Latince edisyondan tekrar İngilizceye tercüme edilerek yayımlanması ise, Conway'in ölümünden 13 sene sonra 1692'de gerçekleşmiştir: *The Principles of the most Ancient and Modern Philosophy: Concerning God, Christ, and the Creature; that is, concerning Spirit, and Matter in General* (bu nüshayı kaynak alan Türkçe tercüme de iki yıl önce, *En Kadim ve Modern Felsefenin İlkeleri* kısa başlığıyla yayımlanmıştır). Metin okunduğunda, başlığındaki “en kadim...” ile kastedilenin, Kabalacılık ve yeni Platonculuk olduğu görülür. Bu bahis, mevcut incelememizin odak noktasının dışında kaldığından, sadece şu tespitle yetineceğiz: “Sudûr”, Kabalacılık'ta ve yeni Platonculuğun kurucusu Plotinos'ta müştereken rastlanan bir doktrin olup mahlûkatın varlığa gelişini, Tanrı'dan bir sıra düzeni hâlinde sâdır olma süreci ile izah eder. Bu süreçte Tanrı'dan sâdır oluş sıralarına izafen mahlûkatın arasında bir derecelenme veya hiyerarşi söz konusudur (varlıkların Tanrı'dan sâdır olduğu varsayımının, “yoktan yaradılış”ı dışarıda bıraktığını da eklemek gerekir). Benzer bir sudûr ve varlıklar hiyerarşisi mefhumu, Conway'in eserinde de carîdir. Başlıktaki “en modern...” ifadesiyle ise, Conway Kabbala *Denudata*'da serdedilmiş fikirler ile birlikte kendi onto-teolojik görüşünü kastediyor olsa gerek. Artık, Conway'in “eleştirel hareket noktası” aldığı Kartezyen düalizmi ve buna karşılık onun özgün ontolojik görüşünü incelemeye geçebiliriz.

3. Sunuş

Dilimizde “töz” veya “cevher” ile karşıladığımız Latince *substantia* terimi, “şeylerin altında duran veya onlara zemin teşkil eden şey”i belirtir (Robinson, 2004); “o şey”in ne tür bir mahiyeti olduğu, fiziksel mi yoksa spiritüel veya zihinsel mi olduğu, tek bir tür mü yoksa birden fazla türde mi olduğu biçimindeki sorular ekseninde, töz problemi felsefe tarihindeki en büyük problemlerden, en hararetli tartışma konularından biridir. Kabaca söylendiğinde, töz problemine yönelik görüşler, düalizm ve monizm olmak üzere iki grupta tasnif edilir. Monist görüşler, tözün ya fiziksel ya spiritüel olduğunu savunurken düalist görüşler her iki töz türünü de kabul eder. Descartes da bu probleme düalist bir perspektiften çözüm aramıştır.

Descartes “töz” mefhumundan anladığı şeyi şöyle açıklar: “Tözden, mevcut olmak için sadece kendisine ihtiyaç duyacak surette var olan bir şeyi anlıyoruz” (1824: 95).

Descartes, bu tanım icabı da esasen “töz” adına lâayık yegâne varlığın Tanrı olduğunu vurgular. Ona göre, yaratılmış şeyler için kullanılan ikinci anlamdaki “töz” ise, [yaratılmış] başka hiçbir şeyin yardımı olmaksızın mevcut olabilen şeylere işaret eder (1824: 95). Descartes, işte bu ikinci anlamda tözleri, öznelikleri bakımından iki türe ayırır: Enine, boyuna ve derinlemesine yer kaplama, yani kısacası uzamlılık [1] cismanî tözün -yani maddenin- özneliğidir, düşünce ise [2] zihinsel tözün (1824: 95). Böylece Descartes kâinata biri maddî, diğeryise maddeden tamamen münezzehe iki tür yaratılmış töz olduğunu savunur: Düşünmeyen uzamlı madde ve yer kaplamayan düşünen zihin. Descartes bu surette, Antikçağ’dan itibaren felsefe tarihinin her döneminde rastlanan düalist ontolojilerin bir benzerini savunmuştur.

Genel olarak bütün töz düalizmleri gibi, Kartezyen düalizmin de izah etmekle mükellef olduğu hâlde bunu ne kadar başarabildiğini düşündüren bir husus vardır: Bambaşka olduklarını savunduğu iki töz türünün nasıl olup daha etkileşebildiği. Özel olarak da insanda, zihin veya ruh ile bedenın hangi surette etkileştiği. Descartes bir yandan ruhun tabiatı icabı “ne uzamla ne boyutlarla ne de bedenın müteşekkil olduğu maddeyle hiçbir bağlantısı olmadığı”nı savunurken (1995: 122) diğeryandan ise ruhun maddî bedenle nasıl etkileştiğini açıklamaya çabalar. Bu esnada, bambaşka iki tözün etkileştiği merkez olarak, beyindeki koyalaksız bezi gündeme getirir (1995: 122-123). Ruhun işlevlerini, beyin -günümüzde “epifiz bezi” olarak adlandırılan- bu bölümünde ifa ettiğini öne sürer. Descartes’ın “ruhun merkezî karargâhı” diye nitelendirdiği bu beze, yer kaplamadığını ilke aldığı ruhun bedendeki “yer”i olarak işaret etmesi çelişkilidir. Descartes ruhun, koyalaksız bezi ne tür bir fiziksel kuvvet yoluyla harekete geçirdiğine dair bir açıklama sunmuş değildir. Gayrimaddî ruhun, fiziksel bir organ olan beyin üzerindeki etkisi bakımından sunabildiği izah en niyetinde, “ruh beyni ve o yolla da bedeni etkiler, çünkü ruh ile, -onun merkez karargâhı- koyalaksız bez sıkı sıkıya bitişmiştir”den ibarettir. Kartezyen düalizm “farz ettiği” etkileşime rağmen, zihnin beyne nasıl kumanda ettiği hususunda tatminkâr bir argüman ortaya koymaz.

Conway’in kendi töz anlayışını, tam da bu sebeple, yani Kartezyen düalizmin apayrı iki töz türünün etkileşimini izahta güçlük çekmesinden hareketle inşa ettiği söylenebilir. O, yaratılışı itibariyle zaten hem fiziksel hem de spiritüel olan tek bir tözden müteşekkil bir dünya tasavvuru yoluyla bu güçlüğün üstesinden gelecek bir ontoloji teklif edecektir. Bu surette, çağdaş zihin felsefesinde “zihin-beden problemi” adıyla bilinen

probleme dolaylı bir cevap da vermiş olacaktır. Kendisi uzamlı olmayan zihnin ya da ruhun uzamlı doğadaki bir bedende konumlanışını, Kartezyen görüşten daha makulce açıklamayı deneyecektir.

Conway'in Kartezyen töz düalizmine yönelik reddiyesine geçerken, onun eserinin esasen bir "onto-teolojik" deneme karakteri sergilediğini belirtelim. Mevcut metnimizde biz ise onun eserinin "teolojik" kısmına sadece gerektiği kadar değineceğiz ve örneğin onun "teodise"sini veya Kabalacı Hristiyanlık yorumunu bir kenara bırakarak mümkün olduğunca ontolojisine odaklanacağız. Onun ontolojisinde üç kerteriz noktası saptayarak başlamak yerinde olur: [1] Kâinat ve bütün mahlûkat kaadir-i mutlak Tanrı tarafından yaratılmış olup özü bakımından üç varlık türü mevcuttur: Yüce Tanrı, aracı İsa ve en alttaki diğer mahlûkat (Conway, 2020: 37). Bu önermesi, Conway'in ontolojisinin bazı yazarlar² tarafından üç ayrı töz türünü varsayan "trialist" bir ontoloji olarak değerlendirilmesine gerekçe teşkil etmiştir. [2] Bireylerin (Pavlus'un Yahuda'ya ya da Yahuda'nın Pavlus'a) değil, ama türlerin birbirine (atın insana, insanın toprağa) tahavvülü [transmutation] mümkün olduğu gibi (2020: 48), her beden/cisim bir ruha/zihne, her ruh/zihin de bir bedene/cisme dönüşebilir, çünkü beden ile zihin arasında sadece hâl bakımından [in modo] ve derece ile âlâkalı bir ayırım vardır, özsel bir ayırım değil (2020: 57). Söz konusu tahavvül, mahlûkatın işledikleri hayırlarla ya da günahlarla gerçekleşir; bir mahlûk da böylece varlıklar hiyerarşisinde yukarıdan aşağıya veya tersine bir yönde dönüşür (2020: 59). Bununla birlikte Conway, tahavvülü ve varlık hiyerarşisindeki basamaklarda yükselmeyi kabul etmesinin, asla Tanrı'nın ulviyetine erişmeye kapı aralama anlamına gelmediğini, o ulvî basamağın mahlûkata kapalı olduğunu da kesin bir dille söyler (2020: 99). [3] Her ruhun/zihnin kendi bedeni/cismi, her beden/cismin de kendi ruhu/zihni vardır (2020: 55). Zihinler ile bedenler birbirine öyle kopmaz bağlarla bağlıdır ki hiçbir beden zihinsiz olamaz (2020: 91). "Peki, ama neden?" sorusu akla gelir: Zihinler ile bedenler/cisimler arasındaki kopmaz bağın sebebi nedir? O, zihinlerin ya da ruhların bedenlere, özellikle de birleştikleri ve içinde yaşadıkları bedenlere büyük bir sevgiyle ve arzuyla bağlı olduğunu savunur ve ekler: "Bir şeyi başka

² Söz konusu yazarlardan ikisinin adını anarsak: Gordon-Roth, Conway'in genel ontolojisini monist olmaktan çok "trialist" kabul ettiğini kaydeder (2018: 283). Boyle da benzer biçimde şu tespitte bulunur: «Genellikle bir monist olarak etiketlenir, ama Conway aslında dönüşebilirlik bakımından farklılık gösteren üç temel töz türü teşhis eder. Bu üç tür sırasıyla Tanrı, Mesih ve yaratıklardır. Üç töz, özneliklerinde farklılaştığından, Conway'in görüşü, monizmden daha isabetli bir şekilde "trializm" diye nitelendirilebilir» (Boyle, 2006: 177).

bir şeye taşıyan her türlü sevgi ya da arzunun temeli bunların aynı doğaya ya da töze sahip olması ya da bunların birbirine benzemesi, tek bir zihinden çıkması ya da varlığını başka bir varlıktan almasıdır” (2020: 66). Öyle anlaşılmaktadır ki (sudûr nazariyesi taraftarı olduğunu sezdirenen bir surette) bidayette bütün varlıkların Tanrı’dan neş’et ettiğini ve Tanrı’nın da saf ruh olduğuna inanması bakımından Conway için cismanî ve spiritüel unsurlar birbirine yâd değil, âşinadır. Üstelik de ona göre bütün bedenlerin/cisimlerin “birden fazla” zihni vardır (2020: 91). Zihinlerin bir bedenden ya da cisimden diğerine kolaylıkla geçebildiğini savunan Conway zihinlerin cisimler ile birlikteliğini “tutsaklık” benzetmesiyle tarif eder: “Zihinlerin belli sert bedenlerdeki bu tutsaklığı ve bedenler yumuşadığında özgürleşmeleri, zihin ile beden tek bir orijinal doğaya ve töze sahip olduklarına, beden sabit ve yoğunlaşmış zihinden başka bir şey olmadığına, zihnin ise uçucu bedenden başka bir şey olmadığına dair net bir savdır” (2020: 91). Buraya kadar aktardıklarımızdan Conway’in “tek töz”, yani monizm savunucusu olması yanında, doğadaki bütün varlıkların hem zihinsel hem de cismanî çok sayıda yapı taşının kombinasyonundan mürekkep olduğuna inandığı da anlaşılmaktadır. Eserinin başka bir faslında da şöyle der:

«...gerek bir insanın gerek bir hayvanın bedeni tek bir bedende toplanmış ve belli bir düzende dizilmiş sayısız bedenler topluluğundan başka bir şey değilse, aynı şekilde insanın ya da hayvanın ruhu da bu bedende birleşmiş sayısız ruhun toplamıdır [...] her insan, daha doğrusu her mahlûk birçok ruha/zihne ve bedene sahiptir. (İnsanlarda var olan bu ruhlardan birçoğuna Yahudiler tarafından Nizzuzuth, yani kıvılcım denir.)» (2020: 55).

Böylece Conway’in nazarında her mahlûk, (bir benzetmeyle söylersek atomların kümeleşmesi gibi) kümeleşmiş olan hem spiritüel hem de cismanî yapı taşlarından müteşekkildir. Conway’in bu görüşü, Leibniz’in kâinatın metafiziksel atomları telâkki ettiği monadlarını ve her türlü (taş, bitki, hayvan, insan, vs.) mahlûkatı onların kümeleşmeleriyle izah etme tarzını ziyadesiyle andırmaktadır. Benzerliğe işaret etmek üzere Monadoloji’nin ilk üç cümlesini gözden geçirelim:

«[1] Burada sözünü edeceğimiz Monad, bileşiklere giren, yalın/basit bir cevherden başka bir şey değildir; yalındır, yani kısımları yoktur. [2] Ve mademki bileşikler vardır, yalın cevherler de olmalıdır; zira bileşik olan, yalın olanların kümeleşmesinden ya da aggregatum’undan başka bir şey değildir. [3] Hiçbir kısmın/parçanın olmadığı yerde de ne

uzam, ne şekil, ne de bölünebilme imkân dâhilindedir. Ve bu Monadlar, Tabiatın hakikî Atomları ve tek kelimeyle şeylerin unsurlarıdır» (Leibniz, 2018: 39).

Metnimizin sonuç kısmında iki filozof arasındaki benzerliğe tekrar döneceğiz. Şu hususu da vurgulamak gerekir ki Conway'e göre, spiritüel varoluş tarzı/hâli, cismanî varoluş hâlinen daha üstündür (2020: 58); dolayısıyla da bir mahlûk ne kadar spiritüel hâle dönüşürse, varlıklar hiyerarşisinde o kadar üst basamağa yükselir ve saf ruh olan Tanrı'ya yaklaşır (2020: 58).

Neticede Conway için “saf spiritüel töz” tasavvurunun (Tanrı haricinde) bir oksimoron olduğu, var olması imkânsız bir şeye tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Conway Kartezyen metafiziğin hayatiyet unsurundan yoksun “ölü maddî töz” tasavvurunun da yanlış olduğunu öne sürer: “... ölü maddenin tümüyle bir gayrivarlık, salt bir kurgu ve uydurma ve imkânsız olduğunu söylemek gerekir” (2020: 65). Conway Kartezyen felsefenin, her türlü candan ve algıdan mahrum saydığı bedeni/cismi ölü bir kütle addetmesini eleştirir (2020: 96) ve şunu ekler:

«Bu büyük hata, beden ile zihnin birbirine karşıt şeyler olduğunu ve birbirlerine dönüşemeyeceğini söyleyen ve dolayısıyla bedenleri her türlü can[an]/hayat[an] ve duyudan/algıdan mahrum gören herkese hamledilmelidir. Bu bizim felsefemizin temel kaidelerine tamamen aykırıdır. Bu sebeple felsefemizi [...] temel ilkeleri bakımından Descartesçilik karşıtlığı³ diye adlandırmak daha doğru olur» (2020: 96).

Böylece Conway, Kartezyen ölü madde anlayışına karşı, her cismin/bedenin doğada belli bir can veya ruh/zihin olduğunu ve de algılar yanı sıra arzu, keyif, keder gibi hislere sahip olduğunu savunur (2020: 58). Conway'in fiziksel cisimlere de canlılık vasfı atfetmesi, aşağıda açıklayacağımız surette, Leibniz'in onunla hemfikir kalacağı bir noktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Yukarıda açıkladığımız üzere Conway, Descartes'in ve en başta hocası More gibi Kartezyenlerin, biri maddî, diğeryse maddeden tamamen münezzehe iki tür yaratılmış töz bulunduğu iddiasını reddeder. Kartezyen “düşünmeyen uzamlı madde” ve “yer kaplamayan düşünen zihin” çifte töz anlayışını hükümsüz kılmak üzere yeni bir ontoloji teklif eder. Conway Kartezyen düalizme yönelik reddiyesinde, yurttaşı Hobbes'un saf maddî töz

³ Vurgulamak için italik yazdık.

inancını dayanak almadığı gibi, (hemen ardından Leibniz'in savunacağı) saf spiritüel töz inancını da dayanak almamıştır. Conway, Hobbes ile kıyasladığında Descartes'ı ehvenişer bulur ki gerekçesini tahmin etmek hiç de zor değildir: Hobbes'un materyalizmi. O Tanrı'nın bile maddî tözden ibaret olduğunu öne sürecek kadar ileriye gider, ki Descartes en azından gayrimaddî bir ruh/zihin olarak Tanrı tasavvuruna sahiptir (2020: 97). Evet, Hobbes gibi Conway'e göre de tek tür töz vardır, fakat o ne saf maddîdir ne de saf spiritüel. Bu noktada bir parantez açarak, Conway'in ontolojisi hakkında yapılmış olan "tirialist" tespitlerine katılmadığımızı belirtelim. Metnimizin 1 numaralı dipnotunda belirttiğimiz gibi Gordon-Roth ile Boyle, Conway'in "Tanrı, Mesih ve yaratıklar" şeklindeki üçlü tasnifinden hareketle onun ontolojisini "tirialist" diye nitelendirmiştir. Bizse, Conway'in ontolojisinin monist karakterde olduğunu düşünüyoruz. Fakat, monizmin hangi versiyonu? Yaratıkların hem cismanî hem de spiritüel olduğunu savunması, Conway'in, monizmin "spiritüalist" bir versiyonunun taraftarı olduğu çıkarımında bulunmanın önündeki engeldir. Tanrı'nın zâtı konunun dışında tutularak, yani sadece yaratılmış doğa bakımından söylendiğinde: Ne materyalist ne de spiritüalist bir pozisyonda duran Conway açısından "maddî" ve de "spiritüel" denen şeyler, yukarıda eserine atıfla kaydettiğimiz gibi, sadece ikisinden birinden ibaret olmayan tek bir töz türünün farklı "hâller"idir. İşte tam da bu gerekçeyle, onun ontolojisinin "nötr monizm" diye nitelendirilmeye cevaz verdiği kanısındayız. Spinoza'da ve Hume'da görüldüğü kadar, çağdaş felsefede de (örneğin Russell'da) rastlanacak nötr monizm ya da diğer bir adlandırmayla "çift veçhe" [double aspect] teorisi, gayricismanî zihinlerin de fiziksel cisimlerin de ayrı "tözler" olarak mevcut bulunduğuna itiraz eden bir yaklaşımdır. Priest'in belirttiği gibi (2018: 119), çift veçhe teorisine göre, zihinsel/ruhsal olan ve fiziksel olan, altlarında yatan ve onlardan birine indirgeyemeyeceğimiz aslî bir realitenin iki veçhesidir. Anlaşılacağı üzere, monizmin bu versiyonunun "nötr" diye nitelendirilmesinin sebebi, tâbir câizse, iki farklı töz türü adayından herhangi biri lehine oy kullanmamasıdır. Böylece "nötr monizm", mahiyeti hakkında pozitif bir belirleme yapmaktan kaçındığı tek bir töz türünün, fiziksel ve zihinsel/ruhsal iki veçhe sergilediğini esas alır.

Son olarak Conway'in eserinin ve düşüncelerinin, hak ettiği itibarı görmemesine ve isminin Yeniçağ'da gölgede kalmasına değinerek bitirelim. Gerek el yazmalarının anonim olarak yayımlanmasının, gerekse bir kadın filozof olarak yanlış çağda dünyaya gelme talihsizliğinin neticesiyle, Conway'in ismi gölgede kalmıştır. Oysa ki Hutton'un da belirttiği

gibi (2003) Conway, Leibniz'in sistemini hayli andıran bir öngöründe bulunmuştur⁴. Peki neden "hayli andıran"? Yani, aralarındaki benzerlik nedir? Ve buna ikinci bir soru eklersek, aralarındaki farklılık nedir? Sorduğumuz bu iki sorunun ikincisini önce cevaplayalım. Leibniz saf spiritüel (ve tek) bir töz türünden, yani monadlardan müteşekkil olduğunu düşündüğü kâinata, farkındalık hiyerarşisinde en alt basamaktaki koma durumunda bulunan monadların kendilerini, bizim "madde" dediğimiz bir surette; buna mukabil farkındalık hiyerarşisinde üst basamaklardaki monadların ise kendilerini "zihin" [esprit] denen bir surette dışa vurduğunu düşünür. Yani bizim "madde" dediğimiz şey esasen, spiritüel tözün fenomenal plandaki tezahürüdür. Bu bakımdan Leibniz daha ziyade "spiritüel monizme" yakın durmaktadır. Oysa Conway, yukarıdaki paragrafımızda da ifade ettiğimiz gibi, töz problemi bakımından "nötr monizm" diye nitelendirmemize imkân tanıyan bir pozisyon sergiler. İlk sorunun cevabına gelirsek... İki filozofun teodiseleri arasındaki kısmî benzerliği izah etmeye girişmeksizin şu çarpıcı noktaya işaret etmekle yetinelim: Conway ile Leibniz'in ontolojileri arasındaki en önemli benzerlik, "vitalizm" ortak paydasıdır. Leibniz'in ontolojisi, iştiha ve algı gibi kapasiteleri olduğunu savunduğu monadlardan müteşekkil canlı kâinat tasavvuruyla vitalist bir ontolojidir. Her cismin/bedenin doğada belli bir can veya ruh/zihin olduğunu ve de algılar yanı sıra arzu, keyif, keder gibi hislere sahip olduğunu savunması itibariyle Conway aslında bu tür bir vitalist ontolojinin taslağını Leibniz'den hemen önce ortaya koymuş olma payesine sahiptir. Onların peygamberinin dediği gibi: "Öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a verin..." [Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari...] (Matta: 22: 21).

KAYNAKLAR

- Boyle, D. (2006). "Spontaneous and Sexual Generation in Conway's Principles". in Smith, Justin E. H. (ed.), *The Problem of Animal Generation in Early Modern Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 175-194.
- Conway, A. (2020). *En Kadim ve Modern Felsefenin İlkeleri*. Çev: Ferit Burak Aydar. İstanbul: İş Bankası Kültür yay.
- Derksen, L. D. (1998). "Anne Conway's Critique of Cartesian Dualism".

4 Hutton (2003), bu hususta şöyle bir tespitle bulunarak doğrudan bir "esinlenme" ihtimâli gündeme getirir: Leibniz, *Principia philosophiae antiquissimae et recentissimae*'in -muhtemelen de Conway ile ortak arkadaşları van Helmont tarafından Leibniz'e hediye edilmiş olan- bir nüshasına sahiptir.

<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Onto/OntoDerk.htm>

Descartes, R. (1824). Les principes de la philosophie. in Œuvres de Descartes, tome: III, (éd. par Victor Cousin), Paris: chez F. G. Levrault.

Descartes, R. (1995). Les Passions de l'âme, Paris: Bookking International.

Gordon-Roth, J. (2018). "What Kind of Monist is Anne Finch Conway?". Journal of the American Philosophical Association, volume 4, issue 3, fall 2018, pp. 280-297. DOI: <https://doi.org/10.1017/apa.2018.24>

Head, J. (2020). The Philosophy of Anne Conway: God, Creation and the Nature of Time. Bloomsbury Publishing.

Henry, J. (2008). "Henry More". Stanford Encyclopedia of Philosophy. Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/henry-more/>

Hutton, S. (2003). "Lady Anne Conway" maddesi, Stanford Encyclopedia of Philosophy. Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/conway/>

Hutton, S. (2004). Anne Conway: A Woman Philosopher. New York: Cambridge University Press.

İncil. Erişim adresi: <https://www.bible.com/bible/823/MAT.22.21.VULG>

Leibniz, G. W. (2018). Monadoloji & Metafizik üzerine Konuşma, Çev: Atakan Altınörs, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat yay.

More, H. (2022). An Antidote against to Atheism. Erişim adresi: https://en.wikisource.org/wiki/An_Antidote_Against_Atheism

Priest, S. (2018). Zihin Üzerine Teoriler. Çev: Ayhan Dereko, İstanbul: Litera yay.

Robinson, H. (2004). "substance", Stanford Encyclopedia of Philosophy, Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/substance/>